

EDWARD KENT BALLS (1892-1984), BİTKİ TOPLAYICISI VE YETİŞTİRİCİSİ

Asuman Baytop*

1933, 1934 ve 1935 yıllarında Anadolu'ya üç kez gelerek yerli bitki örnekleri toplamış ve Ankara Ziraat Enstitüsü'ne dubletlerinden oluşan bir koleksiyon bırakmış olan Edward Kent Balls (1892-1984), bir İngiliz bitki toplayıcısı, yetiştiricisi ve bahçe düzenleyicisidir.

Balls'u yakından tanımış olan Joe Elliott, onun ölümünün ardından yazdığı tanıtıcı makalede (Elliott 1985), yeteneklerinden, etkinliklerinden, gezdiği dış ülkelere, yurduna kazandırdığı bahçe bitkilerinden, bilime kattığı yeni türlerden bahsetmiştir. Bu makaleden faydalanarak aşağıda Balls'un kısa bir yaşam öyküsünü verdik. Bizim amacımız, onun Anadolu gezileri ve oluşturduğu bitki koleksiyonu hakkında bilgi edinmek olacaktır.

Balls, bahçıvanlık mesleğine J.Elliott'un babası Clarence Elliott'un fıdanlığında başlamış, kısa zamanda kayalık bahçe düzenleme konusunda ünlü bir botanist olmuştur. Daha sonra, dış ülkelere gidip İngiltere bahçelerinde yetişebilecek süs bitkileri temin etmek üzere bitki örnekleri toplamış, 1932'de İran'da dolaşmış, 1933-1935 de üç kez Anadolu'da, daha sonraki yıllarda Fas, Yunanistan ve Meksika'da, 1939'da Güney Amerika'da gezmiştir. Bu gezileri, A.B.D.'nde verdiği konferanslar dizisi takip etmiştir. Sonra Claremont'daki (Kaliforniya) Rancho Santa Ana botanik bahçesinde görev almıştır. Bu görevi sırasında, Amerika yerlilerinin gıda, ilaç ve diğer maksatlarla kullandıkları yerli bitkileri tanıtan, *The Early Uses of Californian Plants* adlı bir kitap yazmıştır. Emekliliğini, çiçek ressamı olan Rus asıllı eşi Natalie ile birlikte, önce Kaliforniya'da, sonra Güney İspanya'da, sonra da kızları ile birlikte İngiltere'de Hull'da geçirmiştir. Ekim 1984'te vefat etmiştir.

Anadolu gezileri ve bitki koleksiyonu

Balls'un Anadolu gezileri ve bitki koleksiyonu hakkında bilgi edinebileceğimiz kaynakların başında onbir ciltlik (1965-2000) *Flora of Turkey* gelir. Bu eserde yer alan örnek kayıtları gözden geçirildiğinde, *Flora*'ya Balls'un 965 örneğinin girmiş olduğunu görüyoruz. Tabiidir ki bu sayı, onun örneklerinin ancak bir kısmına tekabül etmektedir. Bunlardan 20'si, ikisi sintip olmak üzere tipörnek durumundadır. Bu demektir ki, Balls Anadolu florasına en

az 965 yayılış ilave etmiş ve bilim için yeni olan 19 tür bulmuştur. Örnekleri İstanbul, Ankara, Kütahya, Konya, Kayseri, Niğde, Antalya, İçel, Adana, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Tokat, Sivas, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Giresun, Trabzon, Rize gibi birçok ilimizden toplanmıştır. Kısaca, Balls başlıca Orta Anadolu'da, Güney Anadolu'nun orta kesimlerinde, Doğu Anadolu'nun batı bölgelerinde ve Kuzeydoğu Anadolu'da dolaşmıştır. İstanbul'dan toplanmış örnekleri de vardır.

Flora'daki Balls örneklerinin büyük çoğunluğu numara ve yükseklik taşımaktadır. Buna karşılık, kesin tarih taşıyanların sayısı çok düşüktür. Numara ile birlikte tarih taşıyan örneklerin eksikliği, Balls'un gezi yolunun ve gezilerde topladığı örnek sayısının *Flora of Turkey* aracılığı ile saptanmasına imkan vermemektedir. *Flora*'da tarih taşıyan örnek kayıtlarından anlaşılacağı üzere, Balls 1933, 1934 ve 1935 yıllarında Anadolu'da bulunmuştur. 23 gibi çok az sayıda tarih taşıyan örnek kayıtlarına dayanarak, ancak Balls'un 1933'te İçel, Ankara, Erzurum ve Trabzon'da, 1934'te İçel, Gaziantep, Maraş, Erzincan, Bayburt, Trabzon'da, 1935'te Gaziantep ve Maraş'ta bulunduğunu söyleyebiliriz.

Balls'un *Flora of Turkey*'de kayıtlı olan örnekleri arasında en yüksek numara 2403'tür (vol.4:110). Bu örnek C6 Gaziantep'ten toplanmış bir *Rosa phoenicia* örneğidir. En düşük numara 154'tür (vol.7:498) ve örnek A4 Ankara'dan toplanmış bir *Acantholimon ulicinum* örneğidir. Bu bakımdan *Flora of Turkey*'e dayanarak Balls'un 1933-1935 Anadolu gezilerinde yaklaşık 2400 örnek toplamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Balls 19 yeni taksonun tipörneklerinin toplayıcısıdır. Bunların hiçbirini kendisi adlandırmamış veya hiçbirinin adlandırılmasına iştirak etmemiştir. Yaklaşık yarısı *Flora of Turkey* projesinin geliştirilmesi sırasında betimlenmiştir. İkisinin epitetinde onun adını buluyoruz: *Verbascum ballsianum* Murb. (vol.6:573) ve *Salvia ballsiana* (Rech.fil.)Hedge (vol.7:427).

Flora of Turkey'den temin ettiğimiz Balls'un tipörneklerinin yayılışları aşağıda kısaca verilmiştir. Tipörnekler B, BM, E, K ve S'e dağılmış durumdadır.

Nigella latisecta P.H.Davis --- B5 Kayseri (E).

Ranunculus unguis-cati Davis --- C6 Maraş (K,E).

Corydalis solida Sw. subsp.*tauricola* Cullen et Davis --- C5 İçel (E,K).

Erysimum deflexum Cullen --- A7 Trabzon (E).

Erodium absinthoides Willd. subsp.*latifolium* (Davis)Davis - A7 Trabzon (K,E).

Sempervivum minus Turrill var.*minus* --- A8 Trabzon (K).

Sempervivum minus Turrill var.*glabrum* Wale --- A8 Trabzon (K).

Paracaryum lithospermifolium (Lam.)Grande subsp.*cariense* (Boiss.) R.Mill var.*erectum* R.Mill --- C6 Maraş (E,K).

* İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi

- Verbascum tenue* Murb. --- C6 Gaziantep (K).
Verbascum leianthoides Murb. --- C6 Maraş (K).
Verbascum ballsianum Murb. --- C6 Maraş (K,S).
Salvia ballsiana (Rech.fil.)Hedge --- C6 Malatya (S,E).
Bellevalia modesta Wendelbo --- C5 İçel (E,K).
Bellevalia crassa Wendelbo --- B7 Erzincan (E,K).
Fritillaria hermonis Fenzl subsp.*amana* Rix --- C6 Maraş (E,BM,K).
Aethionema papillosum P.H.Davis --- C6 Maraş (E).
Hesperis trullata Dvořák. --- C6 Gaziantep (E).
Symphytum sylvaticum Boiss. subsp.*sepulcrale* (Boiss. et Bal.) Greuter et Burdet var.*hordokopii* (Kurtto)R.Mill --- A7 Trabzon (K,E).
Alopecurus utriculatus Sol. subsp.*gaziantepicus* M.Doğan --- C6 Gaziantep (E).

Balls'un Anadolu gezileri ve bitki koleksiyonu hakkında bize bilgi verebilecek ikinci bir kaynak, H.Birand tarafından 1952'de yayımlanmış olan, *Türkiye Bitkileri (Plantae Turcicae)* adlı, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumu'nda (ANK) saklı bulunan tainli Türkiye örneklerinin katalogudur (Birand 1952). Bu katalogda Balls'un tek başına veya Dr.W.Balfour Gourlay (c.1879-1966) ile birlikte topladığı tainli 1038 örneği yer almıştır. Hepsinin kaydında, toplandıkları yer ile birlikte toplama tarihi ve örnek numarası verilmiştir. Bu bakımdan, katalogdaki örnek kayıtlarına dayanarak, Balls'un hangi tarihlerde, hangi yörelerde bulunduğu, hatta numaralarından da faydalanarak hangi yolu takip ettiğini kestirmek zor olmamıştır. Sonuç aşığıdır.

Balls 1933 yılında, Nisan ve Mayıs aylarında İçel, Adana, Tarsus ve Toroslar'da; Mayıs'ta Ankara, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Hafik, Zara, Tokat, Reşadiye, Suşehri, Refahiye, Erzincan, Gümüşhane, Zigana'da; Mayıs-Ağustos aylarında Kuzeydoğu Anadolu'da (Trabzon, Rize, Bayburt, Gümüşhane); Ağustos'ta Mardin, Urfa, Gaziantep yörelerindedir.1934 yılında, Nisan-Eylül aylarında İçel'den başlayarak Rize'ye kadar Doğu Anadolu'da gezmiştir: İçel, Adana, Gaziantep, Maraş, Malatya, Niğde, Kayseri, Sivas, Zara, Hafik, Suşehri, Erzincan, Gümüşhane, Bayburt, Trabzon, Rize. 1935 yılının Şubat ve Mart aylarında Ankara'da; Mart ayında İstanbul'da; Nisan ve Mayıs aylarında Ankara, Adana, Gaziantep, Maraş, Malatya ve Urfa'da; Haziran ayında İstanbul'dadır. Katalogdaki Balls örnekleri arasında en yüksek numara 2392 dir ve Haziran 1935 tarihli bir İstanbul örneği üzerindedir.

Balls, 1933-1935 Anadolu örneklerini tek seri halinde numaralamıştır. Katalogda 1933 tarihli en düşük ve en yüksek numaralar 117 ve 599'dur. 1934 tarihli olanlar 709 ve 2032 dir. 1935 tarihli olanlar 2046 ve 2392'dir. 117 numaralı örnek İçel'den toplanmıştır. 2392 numaralı örnek bir İstanbul örneğidir. Bu

bakımdan, Birand'in *Türkiye Bitkileri* adlı 1952 tarihli kataloguna göre, Balls'un 1933-1935 Anadolu koleksiyonunda yaklaşık 2400 bitki örneği bulunduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü bir kaynak, Balls'un Anadolu gezilerinden şahsen bahsettiği *Plant Collecting in Turkey in Asia I-VI* adlı, altı makalelik bir yayınıdır (Balls 1935, 1936). Balls'un Anadolu'ya gelişindeki amacı, İngiltere bahçelerine ve bahçecilik alanına yeni süs bitkileri kazandırmaktır. Kendisi bir bitki yetiştiricisi ve bahçe düzenleyicisidir. Bu yayınında Balls, bahçe bitkisi olmaya elverişli bulduğu Anadolu'nun yerli bitkilerini tanıtmış, onların yaşam ortamından, çiçeklerinin biçim, renk, koku ve değişkenliklerinden, bitkiyi İngiltere ikliminde yaşatmakta başarılı olup olmadığından bahsetmiştir. Çoğunlukla tohum, soğan, rizom, kök toplamış, bitki örneği almış ve numaralamıştır. Bu yayınında yaklaşık yüz cinsine ait birçok tür adı vardır.Yayımlar çoğunlukla il kademesinde verilmiş, bununla beraber bazı yerlerde kesin mevkiler de bildirilmiştir. Örneğin Bürücek (Adana), Ahır dağı (Maraş), Berit dağı (Malatya), Kop dağı (Gümüşhane), Cevizlik (Maçka, Trabzon), Hamsiköy, Meşurah, Karakaban, Maden dağı, Soğuksu, Haldızan dağı (Trabzon), Erciyaş dağı (Kayseri)....

1935 ve 1936 tarihli , altı makalelik bu yayınından anlaşılacağı üzere, Balls 1933 te Ankara'ya gelmiş, bitki toplayabilmek için resmi izin belgelerini aldıktan sonra Kuzeydoğu Anadolu'ya gitmiştir. 20 Mayıs'ta Zigana'da, Ağustos'ta Meşurah'tadır (Trabzon). Yanında amatör botanist Dr.W.Balfour Gourlay vardır. 1934'te, gene Balfour Gourlay ile birlikte, ikinci kez Anadolu'ya gelmiş, Antitoroslar'ın doğu bölgelerini (Elbistan, Maraş), Adana Torosları'nı ve Kuzeydoğu Anadolu'yu Rize'ye kadar araştırmıştır. 1935'te Balls'un yanında zoolog Ch.Bird vardır. Bu gezide Malatya ve Gaziantep yöreleri gezilmiştir.

Gene Balls'un bu yayınında, en yüksek örnek numarası 2409'dur (Balls 1935, III:404). Bu numara, Balls'un Gaziantep Amerikan Hastanesi yakınlarında *Iris gatesii* bitkisini gördükten ve bu bitkinin Mardin tepelerinde bol miktarda yetiştiğini öğrendikten sonra, şahsen gitmek imkanını bulamadığı Mardin yakınlarından kendisine getirilen rizomlu *Iris gatesii* örneklerine verdiği numaradır. Demek ki kendi yayınında, Balls'un Anadolu'dan yaklaşık 2400 örnek topladığı anlaşılmaktadır.

Dördüncü bir kaynak, Balls'un *Eight Thousand Miles of Travel in Anatolia* adını verdiği ve içinde 1934 ve 1935 Anadolu gezilerini anlattığı bir konferansdır (Balls 1936a). Bu konferans 1936'da Horticultural Club'da verilmiş ve aynı yıl içinde birbirini takip eden iki makale şeklinde yayımlanmıştır. Konferans, Balls'un *Plant Collecting in Turkey in Asia* adlı altı makale dizisinin (Balls 1935, 1936) bir özetinden ibarettir ve aynı dergide yer

almıştır. Bu kaynaktan öğrendiğimize göre, Balls 1934'te Dr.Balfour Gourlay ile birlikte İstanbul'a gelmiş, gezileri için gerekli resmi izin belgelerini aldıktan sonra, arabasıyla Mudanya'ya çıkmış, Orta Anadolu'yu katederek güneye, Adana Torosları'na, Maraş'a, Ahır dağına, Berit dağına gitmiş, Toroslar'a dönmüş, buradan Erciyas dağı, Sivas, Erzincan, Gümüşhane yolu ile Kuzeydoğu Anadolu'ya varmıştır. Sonbahara kadar buradadır. Sonra kuzey yolu ile Ankara'ya ve Marmara sahilinden İstanbul'a deniz yolu ile dönmüştür. Balls, 1935 gezisinde Ch.Bird ile birlikte. Bu gezide, Gaziantep ve Malatya yörelerini gezmiştir.

Özet

Elimizdeki kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri özetlersek, bir bitki yetiştirici olan Balls, kırk yaşlarında iken, 1933-1935 yıllarında üç kez, her defasında ilkbahardan başlayarak sonbahara kadar Anadolu'da gezmiş, İngiltere bahçelerinde süs bitkisi olarak yetiştirmek amacıyla yabancı bitkilerimizden canlı örnekler toplamıştır. Başlıca Orta Anadolu'da, Güney Anadolu'nun orta kesimlerinde, Adana Torosları'nda, Doğu Anadolu'nun batı bölgelerinde, Kuzeydoğu Anadolu'da gezmiştir. 1933 ve 1934 gezilerini amatör bir botanist olan Dr.W.Balfour Gourlay ile, 1935 gezisini ise bir zoolog olan Ch.Bird ile yapmıştır. *Flora of Turkey*'de en yüksek örnek numarası 2403, *Plantae Turcicae*'de 2392, kendi yayını olan *Plant collecting in Turkey in Asia*'da 2409 dur. Lanjouw ve Stafleu (1954), Kew Herbarium'un Balls'un 2570 Anadolu örneğini barındırdığını, Ankara Fen Fakültesi Herbariumu'nda 2000 örneğinin bulunduğunu kaydetmiş ve başka herbariumlarda da Anadolu örneklerinin mevcut olduğunu ilave etmiştir: A(115), B(90), BM, E, LAU, MO, S(328). *Flora of Turkey*'e göre, Balls'un tipörnekleri E, K, BM, B ve S'e dağılmıştır. Balls Anadolu'dan 19 yeni taksonun tipörneklerini toplamıştır. Bunların hemen yarısı, P.H.Davis'in *Flora of Turkey* projesinin gelişmesi sırasında betimlenmiştir. İkiisi onun adını taşır: *Verbascum ballsianum* Murb. ve *Salvia ballsiana* (Rech.fil.)Hedge.

Kaynaklar

- Balls, E.K. 1935 ve 1936. Plant collecting in Turkei in Asia, I.-VI. *Gardeners' Chronicle*, Ser.3, 98 (2549):318-319; *ibid.*, Ser.3, 98 (2552): 370-372; *ibid.* Ser.3, 98:(2554):404-406; *ibid.*, Ser.3, 98 (2556):440-442; *ibid.*, Ser.3, 99 (2560): 40-42; *ibid.*, Ser.3, 99 (2562): 72-74.
- Balls, E.K. 1936a. Eight thousand miles of travel in Anatolia , *Gardeners' chronicle*, Ser.3, 99 (2558):14-15; *ibid.*, Ser.3, 99 (2559):29-30.
- Birand, H. 1952. *Türkiye Bitkileri (Plantae Turcicae)*, Ankara Üniv. Fen Fak.Yay., Um.58, Botanik 1, Ankara.
- Davis, P.H. (ed.). 1965-1985. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.1-9, Edinburgh.

- Davis, P.H. et al. (eds.). 1988. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol.10, First Supplement, Edinburgh.
- Elliott, J. 1985. Edward Kent Balls, *The Garden*, 110(5):234-236.
- Güner,A. et al. (eds.). 2000. *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, vol 11, Second Supplement, Edinburgh.
- Lanjouw, J. et Stafleu, F.A. 1954. *Index Herbariorum, Part II(1): Collectors*, Regnum Vegetabile vol.2, s.52, Utrecht.

Açıklama

Balls'un *Gardeners' Chronicle* dergisindeki 8 makalesinin fotokopilerini bana İngiltere'den getirmiş olan Prof.Dr.Feza Günergun'a pek çok teşekkür borçluyum.

Edward Kent Balls (1892-1984), plant collector and horticulturist

Edward Kent Balls (1892-1984) was an English horticulturist and a keen collector of living wild plants, hunting in foreign lands in order to introduce them to his country as garden ornamentals. He made three successive visits to Anatolia between 1933 and 1935, collecting from spring to autumn. He has been in Central Anatolia, central section of South Anatolia, the Cilician Taurus, west parts of East Anatolia, and in Northeast Anatolia. He was accompanied by the amateur botanist Dr.W.Balfour Gourlay in his first two trips, and by the zoologist Ch.Bird in the third. His highest specimen number in *Flora of Turkey* is 2403, in *Plantae Turcicae* 2392, and in his own article *Plant collecting in Turkey in Asia* 2409. Lanjouw et Stafleu write that the Kew Herbarium holds 2570 Anatolian specimens of Balls, and that the Herbarium of the University of Sciences of Ankara University keeps another 2000. They add that other herbaria are keeping Anatolian collections of his: A(115), B(90), BM, E, LAU, MO, S(328). The type specimens are distributed to E, K, BM, B and S. Balls has collected from Anatolia the type specimens of 19 new taxa. About half of them are described during the elaboration of P.H.Davis's *Flora of Turkey* project. Two are named after Balls: *Verbascum ballsianum* Murb. and *Salvia ballsiana* (Rech.fil.)Hedge.

Key words: E.K.Balls, flora of Turkey, collection, history of botany. **Anahtar kelimeler:** E.K.Balls, Türkiye florası, toplamalar, botanik tarihi.